

PETAR ŠIMUNOVIĆ
Zagreb

IZ OBALNE TOPONOMASTIČKE SINONIMIKE

1. Problemu sinonimike u toponomastici nije se posvećivala gotovo nikakva pažnja. Razlog je tomu što se na toponime gledalo kao na jezične prežitke a ne kao na jezične znakove s pomoću kojih označujemo i razlikujemo zemljopisne objekte. Kao što je jezik sustav znakova kojima se sporazumijevamo i toponimi su, kao jezični podsustav, znakovi koji nam omogućuju snalaženje u prostoru.

Fond toponima u određenoj regiji prilično je ograničen i uvijek je manji od zemljopisnih objekata koje treba imenovati. Taj se nesklad uspješno rješava ustrojstvom nazivlja u sustav, koji je kao svaki sustav određen oprekama koje se očituju između toponima i netoponima i između toponima međusobno.¹

Ali se isto tako značajni i vrlo istaknuti zemljopisni objekti nalaze na presjecištima nekoliko okolišnih toponomastički organiziranih skupina, pa se nerijetko događa da ti objekti nose odjednom nekoliko različitih naziva. Tu pojavu, kada nekoliko toponima označuje isti toponomastički sadržaj,² zovemo toponomastičkom sinonimikom. Ona se javlja kao lingvistički problem pri proučavanju ustrojstva nazivlja određene regije i kao problem pri svakidašnjoj upotrebi nazivlja kada treba izvršiti izbor između nekoliko postojećih varijanata koje se odnose na isti teritorij. Izbor bi uvijek morao biti nedvosmislen u prijenosu obavijesti. Zabune su međutim česte, a mogu biti i vrlo pogibeljne kada se radi o pomorskoj navigaciji, a nisu beznačajne ni u ribarstvu, turizmu i pri svakodnevnom općenju okolišnog življa koje se služi tim zemljopisnim objektima s različitim nazivima.

2. Prikupljanjem suvremene toponimije kompleksnog etničkog i jezičnog terena, kakva je hrvatska obala, toponimi će konačno utvrditi i ustaliti svoje oblike, a utjecaj službene uprave, učene i pučke etimologije u prekrajanju naziva, svest će se na najmanju mjeru. Od kolike je to važnosti za toponimiju hrvatskog primorja, ne treba posebno isticati.

3. Nigdje se kod nas ne osjeća tolika potreba da se u današnjem nazivlju razluče i odrede ispravni, funkcionalni nazivi kao na tom prometnom labirintu pomorskih putova i ribarskih punktova.

Starija toponomastička proučavanja bila su vezana pretežno uz pozitivistička, mladogramatičarska istraživanja prošlosti jezika. Istraživači su vidjeli u toponimima jezične okamine, kondenziranu povijest, spomenike ljudskog pamćenja, a takva shvaćanja uvlačila su toponomastiku kao ispomogućnu nauku u povijest, zemljopis, arheologiju, etnografiju itd., što ju je slabilo kao izrazito jezičnu znanost. Od toponomastike te znanosti mogu dobiti vrlo korisne podatke koje same ne mogu valjano istražiti.

Hrvatska obala s mnogobrojnim otocima, grebenovima, poluotocima, zaljevima, plićacima, tjesnacima, s različitim morfološkim oblicima uz obalu i dalje od nje, nosila je na sebi prastare ljudske naseobine, a vjekovna smjenjivanja pučanstva mijenjala su uvijek iznova etničku sliku. Svaka od etničkih skupina ostavila je jezičnih tragova u toponimima. Toponomastičari su tražili i tumačili te jezične prežitke. Takvim je izdvojenim proučavanjima, s probiranjem podataka, pogodovala ova hrvatsko-romanska jezična periferija gdje su nazivi mahom stariji, a utjecaji supstratnih jezika jači.

4. Današnji toponomastički oblici služili su pri tome samo kao najmlađe inačice pojedinačno istraživanih naziva. Etimologija riječi, umjesto povijesti naziva, bila je osnovni cilj. Izostajala su terenska ispitivanja odnosa naziva i geografskih objekata, pa je zbog toga suvremena građa predstavljala drugorazredne podatke.

I to je razlogom da na našoj obali velik broj naziva nije točno utvrđen. Odatle i neujednačenost naziva na našim zemljovidima.

Dva su osnovna razloga uvjetovala takvo stanje:

1. jezična šarolikost (mletačko-talijanski adstrat i hrvatske dijalekatske razlike u obalnoj toponimiji), što je dovelo do udvojenih naziva;
2. sinonimni nazivi (sve jača interferencija administrativno-zemljopisnih toponomastičkih sustava).

Kartografi i drugi utvrđivači naziva (radi praktičnih potreba ribarstva i pomorstva u prvom redu) rješavali su svaki slučaj posebno.

- a) Izbor naziva određivali su s obzirom na naselje kojemu lokalitet s takvim nazivom pripada (administrativni kriterij).
- b) Izbor naziva određivali su prema pretežnosti upotrebe između više okolišnih naselja (statističko-prostorni kriterij), ili su
- c) izbor naziva podredili »književnijem« obliku.

Takva neujednačenost u odabiranju toponima još je više povećavala razlike. Prvi se kriterij dosljedno i danas primjenjuje u katarskim uredima, drugi najčešće na svim vrstama zemljopisnih karata, a treći obično u znanosti i publicistici. Za korisnika naziva takvi izbori obično nemaju nikakva značenja, pa toponimi i dalje žive i vrše svoju ulogu definiranu odnosima prema drugim nazivima i odnosima prema objektima koje imenuju. Administrativno posredovanje tek u manjem broju slučajeva uspije i tada se u prividno narušeni sustav takvom intervencijom ubrzo uspostavlja red po kojemu nazivi toponomastički djeluju.

5. Od dviju spomenutih grupa razloga koji uvjetuju višimene nazive na našoj obali administrativna upletanja osobito su djelotvorna u prvoj jezičnoj grupi.³ Ona su na Jadranu karakteristična tek za novije razdoblje.

5. 1. Prethrvatski toponimi sačuvali su se u nas uglavnom romanskim posredništvom. Hrvati su dolaskom u ove krajeve živjeli stoljećima u jezičnoj simbiozi sa zatečenim romanskim i poromanjenim pučanstvom. Oni su od tih žitelja usvojili mnoge nazive u vezi s prirodnim svojstvima tla, pomorskom privredom te materijalnom i duhovnom kulturom.⁴ Asimilacijom romanskog stanovništva i izumrćem njihovih dijalekata na jadranskoj obali nisu utruli toponimi, već su, prilagodivši se strukturi hrvatskog jezika, sačuvani do danas. Tih toponima nema mnogo, kako nam se to prividno može učiniti zbog toga što se oni redovito odnose na značajnije objekte, pa je radijus njihove prepoznatljivosti veći a spominjanje češće. Toponime romanskog (dalmatskog — tj. veljotskog, raguzejskog, istriotskog) porijekla smatramo sastavnim dijelom hrvatske toponimije. Oni su u hrvatski jezik ušli pučkim a ne učenim putem. nemaju obično našeg nazivnog dvojnika i sasvim su uklopljeni u jezičnu strukturu hrvatskog jezika.

5. 2. Mletačkom okupacijom većeg dijela jadranske obale dolazi u ove krajeve mletačka uprava. Mnogobrojni činovnički aparat, stavljen u službu Mletaka, prekrajaio je sve značajnije nazive na mletački dijalekat više ili manje uspješno.⁵ Preimenovani nazivi ulazili su u zemljišnike, u privatnopravne spise i ponegdje se sačuvali u takvu liku. Stariji oblici naziva otoka *Krk* i *Sulet* postaju *Korčula* i *Šolta*, *Pulj* postaje *Pola* itd. Razvitkom pomorstva, koje je Mletke svrstalo u red prvih sila na Sredozemlju, dolazi na našu

obalu mnogo pomorskih i zemljopisnih termina koji djelomice potiskuju domaće.⁶ To isto zapažamo u mikrotoponimiji i u toponomastičkoj metaforici (*Vaka, Kaval, Mona, Pitar, Balun, Cuf* itd.). Mletački nazivi nakalamljeni su uglavnom umjetnim načinom i za mnoge od njih nalazimo u narodu domaće istoznačnike.⁷ Samo zbog nehaja ostali su i dalje na zemljovidima i katastarskim mapama, što je pomoglo nekima od njih da se održe do danas.

5. 3. Posljednje razdoblje strane nasilne intervencije u hrvatsko nazivlje bilo je od 1923. do 1943. godine za talijanske okupacije. Ovo je razdoblje bilo najkraće, ali je smišljena akcija potalijančivanja bila najokrutnija. Talijanska iredenta već se otprije spremala za promjenu hrvatskog nazivlja. Po Rapalskom ugovoru Generalštab Kraljevine Italije osnovao je u tu svrhu poseban ured kojim je rukovodio Mateo Bartoli, poznati lingvist rođen u Labinu u Istri. Brzim preimenovanjem hrvatskih i slovenskih naziva htjeli su krivotvoriti pravu pripadnost tih krajeva našim narodima. God. 1918. dolaskom talijanske vojske neka značajnija mjesta već su bila preimenovana, a dekretom od 27. IV 1923. trebalo je po brzom postupku zamijeniti sve nazive naseljenih mjesta u okupiranim krajevima talijanskim nazivima. Provedba toga zadatka zahtijevala je jaču i stručniju službu od one što ju je smogla tadašnja fašistička uprava, pa su upletanja nestručnjaka bila česta.⁸ Naš toponim *Veli žal* postaje *Val di sole*, mjesto *Rakitovac* (: rakita) kod Buzeta postaje *Aquaviva* (: rakija), planina *Peć* (: stijena, pećina) nazvana je *Monte Forno* (: peć), uvalica *Van Ula* (izvan rta Ula) postaje *Vanula*, a desetke drugih naziva koje je bilo teže prevesti nazivali su po patronu crkve u tom mjestu.⁹

Dužnost toponomastičara bila bi utvrditi sve takve nazive na terenu i u službenim spisima i vratiti im iskonski domaći lik, kojim se narod unatoč okupaciji svakodnevno služio.

Svi mletački nazivi teško se već mogu zamijeniti domaćima, jer su mnogi stoljetnom upotrebom ušli potpuno u imenski sustav pojedinih područja. Radikalno čišćenje stranog nanosa iz toponomastičkog fonda na jadranskoj obali mogao bi imati teške posljedice u pravilnom djelovanju naziva, što bi u obalnom pojasu izazvalo smetnje s obzirom na priopćavanje naziva, a puk bi se i dalje služio ustaljenim nazivljem, jer on ne gleda na porijeklo toponima već na njihovu funkciju.

6. Druga skupina sinonimnih naziva koja je nastala interferencijom susjednih toponomastički organiziranih cjelina, kudikamo je nazočnija na našoj obali. Ona ima svoju sociološku opravdanost a lingvistički je neproučena.

Međutim postojanje zemljopisnih objekata s nekoliko različitih naziva objektivno šteti onomastičnoj poruci i lako odvodi u zabunu, što se može zorno vidjeti na nazivlju jednog dijela zadarskog i

šibenskog otočja.¹⁰ Kako je riječ o pretežno naseljenim otocima, nazivi su skupljani u trima naseljima: u Salima, poznatom ribarskom mjestu, čiji ih ribari svakodnevno spominju, Vrgadi, središnjem naselju, i Murteru, kojemu ti otoci katastarski pripadaju.

Svaki od tih naselja ima više-manje određen prostor svoga utjecaja na nazivlje i njihovu organiziranost. Na presjecištima tih kružnica, sinonimni nazivi najčešće dovode do pometnje.¹¹ Istočnije i zapadnije od omeđenog prostora sinonimni su nazivi rjeđi, a topnim takvih objekata koji nose udvojene nazive, pripadaju svojim toponomastičkim skupinama.

Primjer 1

		Sali	Vrgada	Murter
zemljopisni objekt	254	Máli Rašip	Rašip Máli	Rašip Máli
»	255	Sika od Rašipa	—	Rašiplić
»	257	Vèli Rašip	Rašip i R. Vèliki	Rašip V.

Primjer 2

zemljopisni objekt	227	Sestrića Vèla i Mála	Dvì Sestriće, Mála i Vèlikā	Sestriće —

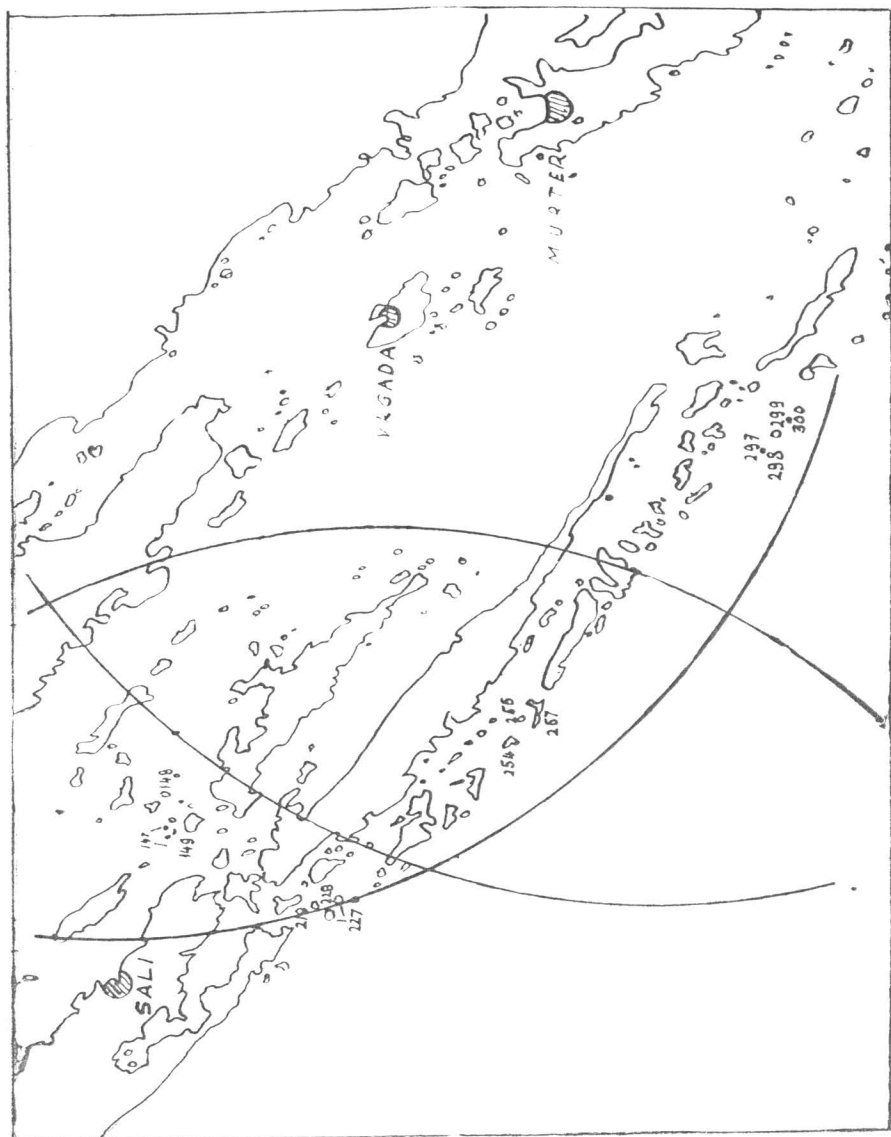
Primjer 3

zemljopisni objekt	147	Trstikovac bñ nji Máli Trimul dñnji	Trstenići	Trèmulići
»	148	Trimul	Máli Glamōč	—
»	149	Glavōč	Vèlikì Glamōč	Glamōč

Primjer 4

zemljopisni objekt	297, 8, 9		Purâre	Purâre
»	298		Zamōrašnjā Purâra	Volić
»	299	Purâre	Purâra Vèlikā	Purâra V.
»	300		Jùžnjā Purâra	Purârìca i Purâra M.

Dvojni i trojni nazivi za isti zemljopisni objekt javljaju se kao zalihosni elementi koji u paradigmatском smislu povećavaju broj mogućnosti između kojih se vrši izbor, ali time ne povećavaju, već — naprotiv — umanjuju količinu obavijesti. Zato je prijeko potrebno izvršiti pravilan izbor među sinonimnim nazivima i pronaći način da se taj naziv promiče sve dok se ne ustalio kao jedini općepoznati i općepriзнati toponim.

Skica otočja između Sali i Murtera s arealom zemljopisnih objekata s različitim nazivima (v. str. 45)

7. Izbor takva oblika po kriteriju teritorijalne pripadnosti, raširenosti upotrebe ili jezične pravilnosti redovito neće riješiti problem. Rješenje je moguće naći u sinkronom proučavanju organiziranosti nazivlja, pri čemu ne treba polaziti od pojedinačnog naziva, već od njegova mjesta u sustavu, od njegova djelotvornog služenja razlikovanju zemljopisnih objekata.

Za razliku od kopnene toponimije, koja se obično svrstava u administrativna, dijalekatska ili geografski zatvorena područja, obalni nazivi pokazuju veću otvorenost svojih skupina. Obalni se nazivi, zbog izuzetne važnosti u pomorskoj i ribarskoj privredi, odlikuju većim stupnjem sustavnosti. Prepoznatljivost pojedinog obalnog naziva upravo je proporcionalna s veličinom i položajem objekta. Lokalne toponomastičke cjeline obuhvaćaju uglavnom ribolovne zone pojedinih mjesta. Ukidanjem tih granica i modernizacijom ribolova slijevaju se te mikroregije, interferiraju dotadašnji toponomastički sustavi, čime se povećava višenazivnost geografskih objekata.

Izolirana rješenja treba zamijeniti proučavanjem cjelokupne organiziranosti nazivlja određenog teritorija. U njemu su toponimi razlikovnošću oblika razvrstani u međusoban sklad, čime su izbjegnute kolizija, homonimija i sinonimija nazivlja koje ih sprečavaju da djelotvorno djeluju. Zbog standardizacije naziva u toponimiji se mora nastojati da se građa sređuje po skupovima, a ne pojedinačno. Pojedinačnim rješenjem u određenom mikrosustavu izlažemo se opasnosti da narušimo sustavnost okolišnih područja, što izaziva veću zbrku, pogotovu onda kada tako utvrđen naziv uđe na karte i službene pečate.¹²

8. Izlaz je dakle u detaljnom znanstvenom opisu, jer jedino preko opisa moguće je doći do propisa koji će imati stvarnu opredivnost. Pri tome je važno:

- a) da se dvojni nazivi ne javljaju kod većih, značajnijih objekata, koji su općepoznati, a njihovi nazivi s velikim radijusom upotrebe,¹³
- b) da se sustavnost manjih teritorija ne dovede u homonimijsku neutralizaciju s većim, značajnijim objektima izvan tog toponomastičkog teritorija,
- c) da se između susjednih teritorija koji imaju za iste zemljopisne objekte različite nazive izabere onaj naziv koji najbolje ističe značajke zemljopisnog objekta, a svojim se likom najlakše uklapa u okolišne toponomastičke sustave.¹⁴

9. Pri takvu odabiranju

- a) nazivi na terenu s ustaljenom tradicijom imaju prednost pred proizvoljnim, administrativnim nazivima,¹⁵

- b) nazive mletačko-talijanskog porijekla treba uvijek zamjenjivati domaćim, izvornim nazivima¹⁶ ako se time ne remeti komunikativnost i ne narušava imenski sustav okolišnog nazivlja.¹⁷

10. Lingvist toponomastičar vodit će računa o dijalekatskim i akcenatskim razlikama, o broju i rodu naziva, o pravopisnoj primjeni itd. Sve su to često zalihosna toponomastička obilježja, ali ona mogu postati razlikovna: *Sučuraj* na Hvaru, *Suđurađ* na Šipanu; *Drvenik* (makarski) i *Drivenik* (vinodolski); *Selce* kod Crikvenice i *Selca* na Braču; *Stari Grad* (na Hvaru) i *Starigrad* (u Planinskom kanalu), *Ljetovati na Visu* (tj. na otoku Visu) ili *u Visu* (tj. u mjestu Visu na istoimenom otoku) itd.¹⁸ Zanimljiva je pojava višenazivnosti objekta unutar stanovnika istog naselja, ali ona nema praktične važnosti.¹⁹

Pri opisu naziva vrlo je važno zabilježiti sve inačice koje se odnose na određeni objekat kao i sve fonetske, morfološke, akcentne, tvorbene i sintaktičke razlike. Lingvističkim studijem tih inačica u okviru jedne toponimijske i geografske cjeline i u presjecištima takvih toponomastičkih cjelina uočiti ćemo lakše i potpunije ustrojstvo nazivlja s obzirom na prostranost područja i njihovu povijesnu dimenziju. Korist od takva rada imat će i dijalektologija i povijest jezika, pogotovu na ovom području gdje su povijesne potvrde stare i dobro zastupane u pojedinim razdobljima. Semantički studij apelativa koji dolaze u top. nazivima pomoći će odrediti stvaralački poticaj i gnijezdo naziva, što je od velike važnosti za povijest značenja. Time se pažnja od etimologije koja istražuje ishodišta apelativa prenosi na povijest toponima.²⁰ Ti podaci i takvi rezultati, naravno, nisu potrebni kartografu, kojega zanima praktičnost naziva. Oni su oruđe toponomastičaru lingvistu da preko zakonitosti jezičnih pojava u suvremenom nazivlju prodre dublje u prošlost, gdje su moguće unutrašnje rekonstrukcije pojedinih toponomastičkih razina.

Sinkronijski studij toponima svrstan u sustave i proučavanje odnosa tih sustava dat će pouzdanije rezultate s obzirom na praktičnost utvrđivanja naziva i njihovu znanstvenu obradu što je od posebne važnosti na našoj obali.

¹ Usp. P. Š., *Organiziranost naziva u geografskoj regiji*, *Onomastica Jugoslavica*, 1, 1969, 47—56; isti, *Struktura naziva u regiji*, *Onomastica Jugoslavica* 2, 1970, 12—29.

² U toponimima se apelativno značenje gubi i zamjenjuje teritorijem na koji se toponim odnosi. Umjesto semantičkih razmeđivanja u apelativima, koja su vrlo razuzna, u toponimima se to razmeđivanje provodi na terenu doslovno međom, a nebitno je što toponimi kao riječi znače.

³ Takva upletanja rijetko dolaze pučkim, već redovito službenim putem. Ako se takvi nazivi prihvate, oni žive usporedno sa starijim dvojnicima.

⁴ Osnivač moderne hrvatske toponomastike prof. Petar Skok (1881—1956) posvetio je desetke rasprava toj problematici. Vidi bibliografiju njegovih radova u *Ljetopisu JAZU*, knj. 54, Zagreb 1949, 193—213, i u časopisu *ONOMA*.

⁵ *Nerežišća* na Braču dobila su slučajem stariji hrvatski naziv *Nerezi*, koji je i M. Bartoli smatrao romanskim oblikom. Slično je bilo i s nazivom *Hvara* koji je preimenovan u *Lesina*, pri čemu je također sačuvan slavenski korijen *lesb* 'šuma'.

⁶ Npr. *školj*, *mandrač*, *porat*, *riva*, *molo*, *lanterna*, *kaštil*, *palac*, *pijaca*, *bošak*, *kunfin* itd.

⁷ Mletački termini *vala* i *ponta*, na primjer, istisli su domaće *rt* i *luku*. Ti su termini i toponimi bili uobičajeni u obalnoj nomenklaturi i toponimiji, a upotrebljavali su se u toj službi i za slične morfološke oblike u unutrašnjosti i na kopnu. Opterećenost tih termina i toponima na dvije po funkciji različite konfiguracije tla oslabila je njihovu moć i potisla ih s obale samo na kopno, dok su se na obali sačuvali kao toponimi čak i u ovakvim hibridnim pleonazmima: *Vala od Luke* ili *Ponta od Arca* (g. sg. od /a/rtac).

⁸ T. Peruško, *Razgovori o jeziku u Istri*, Pula 1965, str. 54.

⁹ Lastovsko naselje *Ubli* prozvano je po patronu crkve: *San Pietro*. a slično je bilo s nekoliko naselja u Istri.

¹⁰ Grada je uzeta iz rada B. Jurišić, *Iz primorske toponimike zadarskog i šibenskog područja*, p. o. iz Pomorskog zbornika, knj. 2, Zadar 1964. 485—1011 + 2 karte.

¹¹ Sinonimni nazivi ne javljaju se samo na naseljenim otocima. Oni su vrlo prošireni na granicama katastarskih općina, na granicama ribolovnih zona i drugdje gdje se ukrštavaju toponomastički sustavi. U posljednje vrijeme sinonimnost nazivlja povećavaju tzv. turistički nazivi.

¹² Proizvoljnim i pojedinačnim rješenjima nedostaju jezični razlozi da budu općenito prihvaćeni. Poučan je primjer na otoku Braču gdje se gotovo 50 posto službenih naziva naseljenih mjesta, koja su na zemljovidima i drugdje zabilježena u singularu, ne poklapa s množinskim oblicima naziva koje upotrebljavaju mještani.

¹³ Dva otoka pred Trogirom imala su donedavno nazive *Drvenik* i *Ploča*. Zatim su administrativnim putem, vjerojatno ugledanjem na talijanske nazive *Zirona Grande* i *Zirona Piccola*, preimenovani u *Veli* i *Mali Drvenik*. No u vezi s turizmom sve se češće spominju *Veli* i *Mali Drvenik* kod Makarske, što dovodi do homonimije naziva koji otežavaju toponomastičku obavijest, pa se često spominju dodatne obavijesti: *Veli Drvenik kod Trogira* i sl.

¹⁴ Kako se radi o sličnim morfonimima, treba uz jezičnu funkcionalnost paziti i na to da im odredbeni član ne bude u značenjskoj opreci: *donji, gornji, zmorašnji, burnji, unutrašnji, izvanjski, prvi, drugi* itd. ne mogu biti zajednički za sva okolišna mjesta.

¹⁵ Otočić *Mladine* koji nosi stari hrvatski naziv u značenju »plitko dno«, a sačuvan je kao slavenski prežetak u grčkoj toponimiji, blizu Lastova nazvan je *Saplun*. Sličnih preimenovanja ima mnogo.

¹⁶ Na žalost, danas je već kasno da se većina mletačkih naziva zamijeni, jer ih je stoljetna upotreba toliko privezala uz objekt da bi se bezobzirnom zamjenom ozbiljno narušila orijentacija. Geografske termine mletačkog porijekla uz naše toponime treba svakako zamijeniti našim. To se uostalom uspješno provodi na novim zemljopisnim kartama.

¹⁷ Pri tome treba sprečavati samovolju turističkih društava i drugih nestručnih samozvanaca, koji u ime turističke komercijalnosti naočigled danonice preimenuju mnoge nazive otoka, otočića, uvala, rtova u *Sunčane plaže, Plave lagune, Crvene luke, Uvale Scott, Otoke života, Katarine, Otoke ljubavi* itd. zatirući tako hrvatske nazive kao vrijedne jezične spomenike kojima smo se davno potvrdili na ovoj obali.

¹⁸ Sinonimni toponim je *Hrvatsko primorje* za dio jadranske obale, a trebalo bi da se odnosi na cjelokupnu hrvatsku obalu i da bude protutežnik *Slovenskom i Crnogorskom primorju*.

¹⁹ Stanovnici okolnih zaselaka u *Šipanskoj Luci* nazivaju svoje mjesto *Placa* (: *platea* 'trg'). Kada im je svoje mjesto potrebno razlikovati od drugog naselja na otoku, nazivaju ga *Luka*. Izvan otoka predstavljaju se obično kao stanovnici Šipana.

²⁰ Vrlo je korisno proučiti kako su se smjenjivali i strukturalizirali nazivi za isti geografski objekt. U obalnoj toponimiji to je moguće zato što imamo obilje povijesnih potvrda.